

Η χρήση των φυσικών δημόσιων χώρων στην Αθήνα – Έρευνα πεδίου¹

Καλλισθένη Αβδελίδη

Εισαγωγή

Παράμετρος με όλο και μεγαλύτερη σημασία για την ποιότητα της καθημερινής ζωής είναι η τακτική επαφή των ανθρώπων με τη φύση. Για το σύνολο των κατοίκων μιας μεγάλης πόλης αυτό σημαίνει ύπαρξη και δυνατότητα χρήσης αστικών και περιαστικών φυσικών χώρων. Ποιοι είναι οι όροι συγκεκριμενοποίησης αυτής της γενικής ιδέας στον γεωγραφικά προσδιορισμένο τόπο της Αθήνας και στο κοινωνικό και ανθρώπινο σύνολο αναφοράς που είναι οι κάτοικοί της; Με αυτή την αφετηρία, το έργο «Χρήση Φυσικών Χώρων Αθήνας, ένας δείκτης ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης», στόχευσε στην ανάδειξη των πτυχών εκείνων του τρόπου ζωής στην Αθήνα που συνδέονται με τον σημερινό συλλογικό ρυθμό της πόλης και που περιλαμβάνουν δραστηριότητες εντός των αστικών φυσικών χώρων.

Η κύρια υπόθεση εργασίας είναι ότι μια επιτόπια διερεύνηση της χρήσης που γίνεται σήμερα στους χώρους της πόλης μπορεί να αποτελέσει ένα ικανοποιητικό εμπειρικό υπόβαθρο για περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης των κατοίκων της πόλης με τους φυσικούς χώρους της πόλης τους. Προς τούτο χρησιμοποιήθηκε μια μεθοδολογία σταδιακής προσέγγισης του αντικειμένου μελέτης.

Ορισμοί, μεθοδολογία και στοιχεία έρευνας

Καταρχήν, διερευνήθηκε ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς με στόχο την επιλογή συγκεκριμένων χώρων ως μια σειρά χαρακτηριστικών

---

¹ Στην έρευνα πεδίου εργάστηκαν οι φοιτητές του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Α. Ασπρούλης, Χ.Γκίκας, Π. Καρδαρή, Σ. Παπαδάκης και Γ. Σταματοπούλου, ενώ στην πρώτη φάση της έρευνας συμμετείχαν και Μ. Φωτεινού κι Μ. Μπουκουβάλα. Την στατιστική επεξεργασία στο πρόγραμμα SPSS πραγματοποίησε η κοινωνιολόγος-στατιστικός Α. Κορρέ.

παραδειγμάτων. Ο γεωγραφικός χώρος αναφοράς είναι το σύνολο των ανοιχτών χώρων με φυσικό περιβάλλον που βρίσκονται εντός των ορίων του νομού Αττικής που είναι η διοικητική ενότητα στην οποία ανήκει η ευρύτερη αστική περιοχή της Αθήνας. Ένας *δημόσιος ανοιχτός ή ελεύθερος ή υπαίθριος χώρος* είναι τμήμα της πόλης άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο οριοθετημένο, με προορισμό να χρησιμοποιείται από τους ανθρώπους, πεζούς ή με μηχανοκίνητα μέσα συγκοινωνίας. Πλατείες, δρόμοι, πάρκα, διάφορες νησίδες μέσα στο πολεοδομικό ιστό ελεύθερες από κτίσματα, προαύλια δημοσίων κτηρίων, χώροι αναψυχής, παράκτιοι χώροι είναι οι διαφορετικές μορφές ανοιχτών χώρων. Ο δημόσιος χαρακτήρας τους συνεπάγεται το δικαίωμα για οποιοδήποτε να περνά ή να εισέρχεται μέσα σε αυτούς χωρίς αποκλεισμό για κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό ή πολιτισμικό λόγο και χωρίς περιορισμό σε ότι αφορά το χρόνο χρήσης ή την συνοδεία ή μέσω οποιουδήποτε χρηματικού ή άλλου φυσικού εμποδίου εφόσον αυτό δεν σχετίζεται με την λειτουργία τους. Η ιδιότητα *φυσικού χώρου* συνεπάγεται άμεση σύνδεση με τη θαλάσσια ακτή, με τις παρυφές βουνού ή με ένα λόφο, με έναν υγρότοπο, με δενδροφυτευμένη ή άλλη έκταση πρασίνου της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας.

Μελετήθηκε, στο παρόν έργο, ο τρόπος κατάδειξης των χώρων αυτών από ορισμένες γενικά αποδεκτές και ως ένα βαθμό θεσμοθετημένες κοινωνικο-γεωγραφικές θεωρήσεις του φυσικού περιβάλλοντος της Αθήνας. Περιγραφικά στοιχεία γεωγραφικού και πολεοδομικού περιεχομένου συγκρίθηκαν κατ'αρχήν με στατιστικά στοιχεία κατανομής της έκτασης της ευρύτερης πόλης κατά βασικές χρήσεις (Αβδελίδη, 2007, 11-28). Επιλέχθηκαν, στη συνέχεια, οι χώροι για την πραγματοποίηση της έρευνας πεδίου και αποσαφηνίστηκε η θέση τους μέσα στο γενικότερο χωρικό πλαίσιο της ευρύτερης αστικής περιοχής της Αθήνας.

Κατά δεύτερον, διερευνήθηκε η ανθρώπινη παρουσία στους αστικούς φυσικούς χώρους της Αθήνας σε χρόνους που η σύνθεση του πληθυσμού της πόλης και οι συνήθειες των κατοίκων της εναρμονίζονται με τον συλλογικό ρυθμό της καθημερινότητας της Αθήνας. Διενεργήθηκε έρευνα παρατήρησης στους επιλεγμένους

χώρους κατά τη διάρκεια καθορισμένου χρόνου κατά εποχή, ημέρες της εβδομάδας και ώρες εντός της ημέρας. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η οπτική επιτόπου αναγνώριση και βοηθητικά η φωτογράφιση χωρίς να χρησιμοποιηθούν άλλα τεχνολογικά μέσα μέτρησης. Σχεδιάστηκε, για αυτό, ένας Οδηγός Οπτικής Αναγνώρισης που συμπεριέλαβε τις μεταβλητές βάσει των οποίων έγινε η καταγραφή των επισκεπτών στο χώρο. Ο Οδηγός καταρτίστηκε με γνώμονα την εύκολη χρήση κατά την παρούσα έρευνα αλλά και για επόμενες διερευνήσεις. Με το ίδιο σκεπτικό, συμπληρώθηκε το αρχείο με τα στοιχεία των πραγματοποιημένων επιτόπιων παρατηρήσεων, με δυνατότητα σταδιακής εισαγωγής στοιχείων από μελλοντικές παρατηρήσεις. Οι καταχωρήσεις έγιναν κατά χώρο και κατά ημερομηνία και ώρα διεξαγωγής της παρατήρησης με τρόπο που επιτρέπει επί μέρους καθώς και συνολικά αποτελέσματα.

Έχοντας αποκτήσει από την έρευνα παρατήρησης μια εικόνα για τις κατηγορίες χρηστών και τις δραστηριότητες στους υπό διερεύνηση χώρους, το επόμενο βήμα ήταν ο συσχετισμός με τον τόπο «Αθήνα». Προέκυψε η ανάγκη διερεύνησης ενός εκτενέστερου πεδίου γύρω από την σχέση των κατοίκων της πόλης της Αθήνας με το φυσικό περιβάλλον της αστικής και περιαστικής περιοχής της πόλης τους και ανάδειξης του εύρους των διαφορετικών εκφάνσεων της εν λόγω σχέσης. Η κεντρική ιδέα ήταν η προσέγγιση της προαναφερόμενης σχέσης να γίνει στη βάση κοινωνιολογικής διερεύνησης αντί αμιγώς βιβλιογραφικής. Σαν πρώτη προσέγγιση, επιλέχθηκε να διεξαχθεί ποιοτική μελέτη στη βάση ενός περιορισμένου αριθμού ανοιχτών συνεντεύξεων υπό μορφή ελεύθερων συζητήσεων με επιλεγμένα άτομα όλων των ηλικιών, κατοίκων της πόλης και χρηστών των φυσικών χώρων της Αττικής. Η έρευνα αυτή βρίσκεται σε εξέλιξη, έδωσε εν τούτοις κάποια αποτελέσματα απαραίτητα για την εξέλιξη της εργασίας. Τα περιεχόμενα της κάθε συνέντευξης αφού τους έγινε επεξεργασία, οργανώθηκαν σε ενότητες και ενοποιήθηκαν σε μια κοινή θεματολογία. Τα πρωτογενή και δευτερογενή αυτά δεδομένα οδήγησαν στα πρώτα συμπεράσματα με πληθυσμό αναφοράς τους κατοίκους της Αθήνας.

Το τέταρτο κατά σειρά βήμα του όλου εγχειρήματος ήταν η διεξαγωγή έρευνας με ερωτηματολόγιο που σχεδιάστηκε στη βάση των αποτελεσμάτων της έρευνας παρατήρησης και της ποιοτικής έρευνας με ανοιχτές συνεντεύξεις. Τόσο η έρευνα παρατήρησης όσο και η έρευνα με ερωτηματολόγιο χρησιμοποίησαν την εμπειρία προηγούμενων ερευνητικών εργασιών στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έργου «Επαναπροσδιορίζοντας την Αστική Ταυτότητα των Ανοιχτών Χώρων» (Rediscovering the Urban Realm of Open Spaces, 2004). Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε με στόχο τον πληθυσμό των χρηστών των φυσικών χώρων Αθήνας και απευθύνθηκε σε επισκέπτες των χώρων στους οποίους είχε γίνει προηγουμένως παρατήρηση. Η συμπλήρωσή του πραγματοποιήθηκε εντός του χώρου, με προσωπική συνέντευξη κατά τη διάρκεια της χρήσης του χώρου από τον ερωτώμενο. Τόσο για την εποχή όσο και για τις ώρες διεξαγωγής της έρευνας, ο γνώμονας ήταν ο ίδιος με αυτόν της έρευνας παρατήρησης. Δηλαδή η διεξαγωγή της έρευνας συμπίπτει με εποχή ήπιων καιρικών συνθηκών κατά το δυνατό και με χρόνο που η σύνθεση του πληθυσμού και οι συνήθειες των κατοίκων εναρμονίζονται με τον συλλογικό ρυθμό της καθημερινότητας της Αθήνας. Η δομή του ερωτηματολογίου βασίστηκε σε πέντε ενότητες (κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του ερωτώμενου, σχέση με το χώρο, ατομικές χρήσεις που αυτός κάνει στο χώρο, η προσωπική κρίση για το συγκεκριμένο χώρο και οι ατομικές συνήθειές του). Οι κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αναλύθηκαν κατά μεταβλητές. Οι απαντήσεις κατηγοριοποιήθηκαν σε αντιστοιχία με τις αναλυτικές μεταβλητές και με σκοπό την συσχέτιση της χρήσης αστικών φυσικών χώρων με τον τρόπο ζωής. Επιδιώχθηκε, τέλος, η ανάδειξη των διαφορετικών εκφάνσεων αυτής της σχέσης με γνώμονα την συγκρότηση ενός σύνθετου δείκτη για την ποιότητα ζωής. Η στατιστική επεξεργασία πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια των προγραμμάτων Excel και SPSS.

Στο παρόν άρθρο, παρουσιάζεται ένα μέρος των αποτελεσμάτων της γεωγραφικής ανασκόπησης και της τριπλής έρευνας πεδίου².

---

² Στην έρευνα πεδίου εργάστηκαν οι πτυχιούχοι φοιτητές του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Α. Ασπρούλης, Χ. Γκίκας, Π. Καρδαρά, Σ. Παπαδάκη

Οι χώροι της έρευνας μέσα στην αστική περιοχή της Αθήνας

Στη βάση της γεωγραφικής ανασκόπησης, «εντοπίστηκαν» οι επιλεγμένοι χώροι για τη διεξαγωγή της έρευνας πεδίου (βλ. Πίνακα 1) μέσα στην ευρύτερη αστική περιοχή της Αθήνας. Οι περισσότεροι δήμοι του πολεοδομικού συγκροτήματος –δηλαδή το κύριο σώμα του αστικού ιστού της πόλης που καταλαμβάνει τον γεωγραφικό χώρο του Λεκανοπεδίου Ατικής- έχουν εμβαδόν μικρότερο των 20 τ.χλμ. Σε αυτούς ανήκουν οι τέσσερις στους πέντε δήμους της έρευνας. Ο δήμος Αθηναίων είναι μεγαλύτερος σε έκταση αλλά είναι και ο μεγαλύτερος του πολεοδομικού συγκροτήματος. Και οι πέντε δήμοι δεν έχουν εκτάσεις γεωργικής χρήσης. Αυτό ισχύει για το μεγαλύτερο μέρος των δήμων του πολεοδομικού συγκροτήματος. Ωστόσο, κάποιες σημειακές γεωργικές δραστηριότητες που δεν εμπίπτουν στην ταξινόμηση της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας υπάρχουν σε δήμους που εμφανίζονται με ανυπαρξία γεωργικών χρήσεων όπως π.χ. στο δήμο Αμαρουσίου, στο Κτήμα Συγγρού-Αναβρύτων όπου υπάρχουν εκτάσεις στις οποίες αναπτύσσονται γεωργικές δραστηριότητες με σκοπό όμως όχι την οικονομική εκμετάλλευση αλλά την προστασία ποικιλιών ή την έρευνα. Οι τρεις στους πέντε δήμους (Αθηναίων, Αμαρουσίου, Παλαιού Φαλήρου) δεν έχουν εκτάσεις που να χαρακτηρίζονται δασικές σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, ενώ οι δήμοι Περάματος και Κερατσινίου έχουν δασικές εκτάσεις (48,7% της συνολικής έκτασης του δήμου Περάματος και 7,1% του δήμου Κερατσινίου). Ωστόσο, υπολείματα δασικών εκτάσεων ή εκτάσεις πρασίνου που ονομάζονται λόγω της βλάστησής τους δασύλλια υπάρχουν σε όλους τους δήμους ακόμη και σε αυτούς που δεν έχουν χαρακτηρισμένες δασικές χρήσεις. Σχετικά με τις εκτάσεις τις καλυπτόμενες από νερά, εμφανίζεται μια εικόνα απόλυτης έλλειψης σύμφωνα με τα στοιχεία και την κατηγοριοποίηση της ΕΣΥΕ, με σχεδόν όλους τους δήμους της Αττικής

και Γ. Σταματοπούλου και στην πρώτη φάση έρευνας συμμετείχαν και Μ. Φωτεινού και Μ. Μπουκουβάλα. Την στατιστική επεξεργασία στο πρόγραμμα SPSS πραγματοποίησε η κοινωνιολόγος-στατιστικός Α. Κορρέ.

να μην έχουν καθόλου τέτοιες εκτάσεις. Ωστόσο και στην περίπτωση αυτή υπάρχουν εκτάσεις με νερά σε δήμους που εμφανίζονται στην κατηγορία με ανυπαρξία νερών όπως π.χ. σε έναν από τους δήμους της έρευνας, στο δήμο Παλαιού Φαλήρου που στο κοινό σύνορό του με το δήμο Αλίμου βρίσκεται η κύτη της Πικροδάφνης κ.ά.

Οι προστατευμένες φυσικές περιοχές του νομού της Αττικής σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκτυο προστασίας της φύσης Natura 2000, το οποίο μεταβλήθηκε και οριστικοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2006 μετά από απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι έντεκα³. Μόνον μία από αυτές τις περιοχές εφάπτεται με τον κύριο κορμό του πολεοδομικού ιστού της πόλης. Η κεντρική ιδέα πίσω από την παρούσα αναφορά στις προστατευμένες φυσικές περιοχές είναι ότι η λύση για τη βελτίωση του περιβάλλοντος διαβίωσης της πόλης δεν μπορεί παρά να περιλάβει τη διασύνδεση, έως και την τμηματική και σταδιακή ενοποίηση σε κάποια μορφή, του αστικού και περιαστικού πρασίνου με τις προστατευμένες περιοχές, τις ακτές, τους λόφους καθώς και με όλα τα μικρά και μεγάλα υπολείμματα φυσικού περιβάλλοντος μέσα και έξω από τον πολεοδομικό ιστό⁴. Οι δήμοι που συμπεριλαμβάνουν τους χώρους έρευνας δεν ανήκουν, ούτε γειτνιάζουν με προστατευμένη περιοχή ωστόσο, αυτοί πληρούν τα κριτήρια της παρούσας έρευνας με την έννοια ότι στο φυσικό περιβάλλον τους περιλαμβάνονται, στο σύνολό τους, λόφοι, παράκτιες ζώνες, δασύλλια, πάρκα, βραχώδης έκταση. Καταλαμβάνουν χαρακτηριστικά σημεία του γεωγραφικού ανάγλυφου της Αττικής και είναι, ως ένα βαθμό, υπολείμματα του προοικιστικού φυσικού χώρου της Αττικής εντός της πόλης.

Από την άλλη, πρόκειται για φυσικούς χώρους που, καθότι βρίσκονται εντός της πόλης, εντός του αστικού ιστού της, μπορούν, θεωρητικά, να χρησιμοποιηθούν από τους κατοίκους αλλά και από τους

---

³ Αυτές καταλαμβάνουν μια συνολική έκταση 510,64 τ.χλμ η οποία αντιπροσωπεύει το 1,33% της συνολικής έκτασης των 369 προστατευμένων περιοχών όλης της Ελλάδας (Αβδελίδη, 2007, 18-19).

⁴ Αυτό προέβλεπε άλλωστε ως ένα βαθμό το μακρόπνοο Στρατηγικό Σχέδιο του ΥΠΕΧΩΔΕ, ΑΤΤΙΚΗ SOS, στη δεκαετία του '90, για τη διαμόρφωση και την ανάδειξη του αστικού πρασίνου και την σύνδεσή του με το περιαστικό και με το πράσινο των ορεινών όγκων καθώς και την προώθηση πολλαπλών παρεμβάσεων τοπικού χαρακτήρα μέσα και έξω από την πόλη (www.minenv.gr).

επισκέπτες της Αθήνας κατά τη διάρκεια των καθημερινών διαδρομών τους προς διάφορους προορισμούς.

Πίνακας 1: Οι επιλεγμένοι χώροι: στοιχεία περιγραφής

Όνομασία	Θέση	Φυσικός χώρος, Εγκαταστάσεις	Έκταση σε στρ	Συλλογικές δραστηριότητες
1 Εθνικός Κήπος-Άλσος Ζάππειου	-Τμήμα του Ιστορικού Κέντρου της πόλης, -Όμορος της το Εμπορικό Κέντρο της πόλης -Όμορος της ζώνες που περιλαμβάνουν τα κτήρια στέγασης της νομοθετικής και πολιτειακής εξουσίας -Τμήμα της ευρύτερης ανοιχτής ζώνης έκτασης ~550 στρ: Εθνικός Κήπος-Ζάππειο- Ναός Ολυμπίου Διός-Γυμναστικός Σύλλογος-Λόφος Αρδήττου με αρχαιολογικούς και αθλητικούς χώρους, δημόσια κτήρια, χώρους πρασίνου -Εντός των ορίων του Δήμου Αθηναίων, 2 ^ο Δημοτικό Διαμέρισμα	- <i>Πάρκο</i> : δημιουργήθηκε και φυτεύτηκε το 1836-39, σε έκταση που κατά την αρχαιότητα ήταν παραποτάμια περιοχή του Ιλισού -Περιλαμβάνει: βοτανικό κήπο, ζωολογικό κήπο, μικρές τεχνητές λίμνες, παιδική χαρά, το Ζάππειο Μέγαρο, αναψυκτήρια, βοτανική και παιδική βιβλιοθήκη, αρχαιότητες, κιόσκια, διαδρομές, παγκάκια, ελεύθερους χώρους πρασίνου	258	-Εκθέσεις, εορτασμοί, εμπορικές διοργανώσεις, συναυλίες, αθλητικοί αγώνες, συνέδρια, διεθνείς συνανήσεις, σχολικές εκδρομές -Υπερτοπικής εμβέλειας
2 Λόφος Ιππείου Κολωνού	-Εντός πυκνού αστικού ιστού -Εντός των ορίων του Δήμου Αθηναίων, 4 ^ο Δημοτικό Διαμέρισμα	- <i>Λόφος με πάρκο και δασύλλιο</i> : -Περιλαμβάνει: χώρους πρασίνου, ιστορικούς τάφους, αρχαιολογικό χώρο, αναψυκτήριο, διαδρομές, παγκάκια	~17	-Τοπική εμβέλεια στο επίπεδο του δήμου
3 Παραλία Φλοίσβου-Έδεμ	-Μέρος της Παραλίας της πόλης στον Σαρωνικό -Εντός της Ζώνης Θαλάσσιου Μετώπου από Φάληρο μέχρι Κορωπί του προγράμματος για την δημιουργία Ζωνών Απολύτου Προστασίας ελεύθερων χώρων, πρασίνου και άθλησης, Ζωνών Περιαστικού Πρασίνου και Ακτών Κολύμβησης (~7000 στρ) -Εντός των ορίων του Δήμου Παλαιού Φαλήρου	- <i>Παράκτια ζώνη σε μήκος ακτογραμμής ~1250 μ</i> -Περιλαμβάνει: ακτή κολύμβησης, πεζόδρομο, υπαίθριο σκάκι, κιόσκια, παιδικές χαρές, παγκάκια, εστιατόρια, αθλητικές εγκαταστάσεις του συλλόγου χειμερινών κολυμβητών, λιμενικές εγκαταστάσεις του συλλόγου αλιέων, βραχώδης έκταση, γκαζόν, ελεύθερο χώρο	~48	-Αθλητικές εκδηλώσεις, αλιευτικές δραστηριότητες, εμπορικές εκθέσεις, συναυλίες -Εκτακτες δραστηριότητες τοπικής εμβέλειας

Πίνακας 1 (συνέχεια)				
4 Αλσύλλιο Φιλοπάππου	-Εντός Ιστορικού Κέντρου της Αθήνας -Όμορο της παλιάς πόλης και της Πλάκας -Μέρος της ευρύτερης ζώνης αρχαιολογικών χώρων και χώρων πρασίνου έκτασης ~820 στρ: Ακρόπολη-Φιλοπάππου-Αρχαία Αγορά-Θησείο-Αστεροσκοπείο -Εντός των ορίων του Δήμου Αθηναίων, 3 ^ο Δημοτικό Διαμέρισμα	- <i>Λόφος με δασύλλιο:</i> -Περιλαμβάνει: εκτεταμένους χώρους πρασίνου, αρχαιολογικούς χώρους, διαδρομές, εκκλησίες, ερευνητικό κέντρο, θέατρο, αναψυκτήριο, εστιατόριο	400	-Θρησκευτικές εκδηλώσεις και εορτασμοί, κοινωνικές, τελετές -Υπερτοπικής εμβέλειας στο επίπεδο της χώρας
5 Κτήμα Συγγρού – Ανάβρυντα	-Εντός της αγροτικής ενδοχώρας του 19 ^{ου} αιώνα, στην περιοχή Αναβρύτων μεταξύ Μαρουσίου και Κηφισιάς, με αμπέλια και δέντρα κατά το 19 ^ο αιώνα (Kaupert, 1878), με γεωργικές δραστηριότητες κατά τον 20 ^ο αιώνα, που με την ανάπτυξη της φυσικής βλάστησης μετατράπηκε με τα χρόνια σε δασική έκταση εντός σημερινού αστικού ιστού -Το δυτικό σύνορο είναι η λεωφ.Κηφισιάς -Εντός μιας ευρύτερης ζώνης με ιδρύματα υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης -Εντός των ορίων του Δήμου Αμαρουσίου, στα σύνορα με τον Δήμο Κηφισιάς	- <i>Άλσος, πάρκο και αγροτική έκταση</i> -Περιλαμβάνει: μεγάλη έκταση δάσους, γεωργικές καλλιέργειες (αμπελώνας-αρχείο ελληνικών ποικιλιών, μελισσοκομίες, αθλητικές εγκαταστάσεις, θέατρο, Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών, διατηρητέα κτήρια	~950	-Αθλητικές εκδηλώσεις και καλλιτεχνικές δραστηριότητες -Υπερτοπικής εμβέλειας στο επίπεδο των βόρειων προαστίων αλλά και της πόλης (διασυλλογικοί αθλητικοί αγώνες)
6 Λιμανάκι Περάματος	-Παραθαλάσσιο δυτικό άκρο της οικιστικής περιοχής της το Στενό Σαλαμίνας που είναι η θαλάσσια Ζώνη Ναυστάθμου -Βρίσκεται στο όριο της περιοχής κατοικίας και της ζώνης βιομηχανίας, με βιοτεχνικές και βιομηχανικές εγκαταστάσεις οχλούσες, σύμφωνα με το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο -Είναι μέρος αθλητικής έκτασης και πρασίνου, όμορο έκτασης με νηπιαγωγείο, γυμνάσιο, λύκειο, κέντρα νεότητας, το δημοτικό νεκροταφείο -Εντός των ορίων του Δήμου Περάματος	<i>Παραλία και προκυμαία σε μήκος ακτογραμμής ~ 800μ</i> -Περιλαμβάνει: ακτή κολύμβησης, πεζόδρομο, ταβέρνα, παγκάκια	30	-Τοπικής εμβέλειας στο επίπεδο του δήμου
7 Άλσος Σελεπίτσαρι	-Εντός περιοχής λόφων Τουρκοβούνια (Νικαίας), βοσκοτόπος το 19 ^ο αιώνα διπλάσιας έκτασης της σημερινής (~1400 στρ) και λατομικός χώρος μετά το 1923, όμορος της Κοκκινιάς -Εντός των ορίων του Δήμου Κερατσινίου και εν μέρει του Δήμου Νικαίας	<i>Λόφος χωρίς βλάστηση και πάρκο υπό διαμόρφωση στον παλιό λατομικό χώρο</i>	~700	-Τοπικής εμβέλειας στο επίπεδο των δυτικών προαστίων

ΠΗΓΕΣ: Πίνακας με τον κατάλογο δασυλλίων και πάρκων της Αττικής, στοιχεία του 1982 (Ντούρος,2001), Μετρήσεις πάνω σε χάρτες 1: 10000 και 1:50000 της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, Χάρτης-Οδηγός Αθήνας Πειραιά Προαστίων ενημέρωση 2001 (Εκδ.Καπρανίδης)

Έτσι, οι επιλεγμένοι χώροι, με εξαίρεση, ως ένα βαθμό μόνον, τα Ανάβρυτα και το Σελεπίτσαρι, βρίσκονται σε σημεία της πόλης που μπορούν να συνδυαστούν με τις διαδρομές που κάνουν οι εργαζόμενοι των γύρω περιοχών, από ή προς την εργασία τους. Δεν λειτουργούν ανασταλτικοί παράγοντες, όπως έλλειψη ασφάλειας που ισχύει σε ορισμένες περιπτώσεις απομονωμένων τόπων ή πολύ μεγάλων αστικών φυσικών χώρων ή αστικών χώρων που η άτυπη χρήση δυσχεραίνει τη χρήση από το πλατύ κοινό. Η χρήση μοιάζει να είναι εύκολη για οποιονδήποτε: για τον μοναχικό επισκέπτη ή για τον επισκέπτη με παρέα, τον μεγάλο σε ηλικία ή τον μικρό, τον ντόπιο ή τον ξένο, τον άντρα ή την γυναίκα. Η πρόσβαση είναι εύκολη και δεν χρειάζεται κανείς να προγραμματίσει ειδική έξοδο για την επίσκεψη αυτή. Για την προσέλευση δεν είναι αναγκαστική η χρήση ιδιωτικού μηχανοκίνητου μέσου μεταφοράς δεδομένου ότι υπάρχει επικοινωνία με μέσα μαζικής μεταφοράς, ακόμη και για τους περισσότερο απομακρυσμένους χώρους του Περάματος και του Κερατσινίου όπου φτάνουν αστικά λεωφορεία. Οι επιλεγμένοι αυτοί χώροι βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία της αστικής περιοχής της Αθήνας και σε διαφορετικές από κοινωνικο-οικονομική άποψη αστικές ενότητες.

Πληθυσμιακές ομάδες και αστικοί φυσικοί χώροι

Το σύνολο των ανθρώπων που κατοικούν ή επισκέπτονται την αστική περιοχή της Αθήνας συνδέεται, με κάποιον τρόπο, με τους δημόσιους χώρους της πόλης, όπως και με τους φυσικούς αστικούς και περιαστικούς χώρους της. Ο τρόπος σύνδεσης επηρεάζεται, εκτός από την φυσική υπόσταση του χώρου, από την δομή και την οργάνωση του τοπικού πληθυσμού τόσο σε επίπεδο δήμου, συνοικίας ή γειτονιάς όσο και σε επίπεδο πόλης. Σε ορισμένες ειδικές ομάδες πληθυσμού μπορεί να καταδειχτεί ένας, σε μεγαλύτερο βαθμό, κοινωνικός τρόπος σύνδεσής τους με τους φυσικούς χώρους της πόλης τους, όπως για τα παιδιά ή τους ηλικιωμένους, ενώ για άλλες ομάδες ένας περισσότερο οικονομικός τρόπος, όπως για τους εργαζόμενους εντός αλλά και γύρω από τον χώρο. Οι τουρίστες που επισκέπτονται την πόλη αποτελούν

επίσης μια ειδική ομάδα που συσχετίζεται κοινωνικά, πολιτισμικά αλλά και οικονομικά με τέτοιους χώρους. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι μέσω της διερεύνησης των χαρακτηριστικών των χρηστών και του τρόπου συσχέτισής τους με τη χρήση αστικών φυσικών χώρων να καταδείξει παραδείγματα τέτοιων ομάδων και να διερευνηθεί περαιτέρω ο τρόπος συσχέτισής τους με τη χρήση αστικών φυσικών χώρων. Κατά συνέπεια, το ενδιαφέρον της τριπλής έρευνας που διεξήχθηκε –έρευνα παρατήρησης, ελεύθερες συνεντεύξεις και έρευνα με ερωτηματολόγιο– στράφηκε προς την καταγραφή όλων των ομάδων χρηστών αλλά ιδιαίτερα προς την ανάδειξη εκείνων των ομάδων που συνδέονται με έναν περισσότερο κοινωνικό τρόπο με τους αστικούς φυσικούς χώρους. Επακόλουθη ήταν η αναφορά στις πληθυσμιακές ομάδες των κατοίκων της πόλης και προς αυτόν τον σκοπό παρατίθενται συγκριτικά και ορισμένα πληθυσμιακά στατιστικά στοιχεία.

Στην συνέχεια του άρθρου παρουσιάζονται μερικά συμπεράσματα της τριπλής έρευνας πεδίου κατά την οποία συλλέχθηκαν στοιχεία πρώτον, από παρατήρηση ενός συνόλου 2665⁵ επισκεπτών στους επτά επιλεγμένους χώρους, δεύτερον, από προσωπική συνέντευξη με ελεύθερη συζήτηση 17 Αθηναίων κατοίκων και χρηστών των φυσικών χώρων της Αττικής και τρίτον, από προσωπική συνέντευξη με ερωτηματολόγιο 213 επισκεπτών τριών από τους επτά χώρους.

Η σχέση των κατοίκων της Αθήνας με το αττικό φυσικό περιβάλλον – παράγοντας ισχυρού δεσμού με την πόλη και την ιστορία της

Από την ανάλυση των ανοιχτών συνεντεύξεων από επιλεγμένους κατοίκους-χρήστες φυσικών χώρων της ευρύτερης πόλης αλλά και από τις απαντήσεις στις ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου προέκυψε ένα κεντρικό συμπέρασμα. Η χρήση των φυσικών χώρων της Αττικής χαρακτηρίζει, διαχρονικά, την σχέση των κατοίκων της Αθήνας με το αττικό φυσικό περιβάλλον και είναι παράγοντας ισχυρού δεσμού των κατοίκων με την πόλη και την ιστορία της.

⁵ Εδώ δίνεται ο αριθμός των επισκεπτών που καταμετρήθηκαν κατά φύλο που είναι η μεταβλητή με το μικρότερο σφάλμα για την παρατήρηση.

Οι ανοιχτές συνεντεύξεις αναφέρονται χρονολογικά στην περίοδο από τη δεκαετία του 1930 και έως τη δεκαετία του 2000 και κατέδειξαν μια σειρά χώρων της Αττικής που υπήρξαν τόποι προορισμού για τις εξόδους των κατοίκων προς φυσικό περιβάλλον είτε για παραθερισμό, είτε για ημερήσιες εκδρομές, είτε για σύντομες εξορμήσεις και περιπάτους εντός της πόλης. Αναφέρουμε παρακάτω μερικά από αυτά τα στοιχεία.

Η Αττική υπήρξε τόπος *παραθερισμού* πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου κυρίως η βορειοανατολική της ενδοχώρα και η παράκτια νοτιοανατολική της ζώνη. Πριν από τον πόλεμο οι εύποροι Αθηναίοι παραθέριζαν στην Κηφισιά, Μαρούσι, Εκάλη, Αγία Παρασκευή, Φάληρο, Γλυφάδα, Βουλιαγμένη ενώ τα μεσαία στρώματα που προέρχονταν από τα γύρω νησιά παραθέριζαν στα νησιά προέλευσής τους Ύδρα, Πόρος, Σπέτσες, Σαλαμίνα (Συνέντευξη 3). Τότε οι εξοχές ήταν γύρω από την Αθήνα, στο Μαρούσι, στο Χαλάνδρι, στη Φραγκοκλησιά «στην σημερινή στάση Παράδεισος όπου πηγαίναμε εκεί το καλοκαίρι, νοικιάζαμε κανένα σπιτόπουλο με δυο δωμάτια ή κανένα χωριατόσπιτο για παραθερισμό» (Συνέντευξη 5). Βέβαια υπήρχαν και περισσότερο απομακρυσμένοι χώροι όπου παραθέριζαν και παραθερίζουν ακόμη, όπως το Λουτράκι ο Άγιος Μερκούριος κοντά στη Μαλακάσσα, ο Ορωπός (Συνέντευξη 6). Στις δεκαετίες '60 και '70 προστέθηκαν και άλλοι παραθεριστικοί τόποι όπως το Λαγονήσι και η Πεύκη.

Πολλοί από τους χώρους της Αττικής ήταν τόποι για τις *ημερήσιες εξορμήσεις* των κατοίκων στην εξοχή: -στην παραποτάμια φύση όπως τα σκιερά σημεία στον Κηφισό με βλάστηση, με φυσικό πόσιμο νερό, με χώρο για παιχνίδια και ελεύθερη άθληση, -στους λόφους όπως αυτοί της εξοχής της Εκάλης όπου πήγαιναν για περίπατο, στο βουνό της Πεντέλης, στις περιπατητικές διαδρομές μέσα από το δάσος, στον Υμηττό, στην Πάρνηθα, σε διάφορα σημεία κατά μήκος του δρόμου από Αθήνα προς Μπογιάτη ή της διαδρομής προς Μεσόγεια από Αγ.Παρασκευή έως Μαραθώνα ή προς Κηφισιά, τέλος, σε άλλους χώρους, όπως κατά μήκος της σιδηροδρομικής γραμμής και του Κηφισού ποταμού, «όπου αξιοθέατο ήταν το τραίνο» και οι

εξερευνήσεις γινόντουσαν στα αρχαία πηγάδια: «...εμείς οι μικροί, πηγαίναμε μόνοι μας κρυφά για εξερευνήσεις. Υπήρχαν από την αρχαία εποχή, πηγάδια κάθε 500μ περίπου απόσταση το ένα με το άλλο κατά μήκος του τραίνου και του Κηφισού. Αυτά τα πηγάδια συγκοινωνούσαν μεταξύ τους. Πέρναγε τρεχούμενο νερό το οποίο φαίνεται ότι έφτανε μέχρι τη Δεξαμενή στο Κολωνάκι.» (Συνέντευξη 2). Άλλες περιπτώσεις είναι οι παραθαλάσσιες περιοχές όπως η παραλία Βουλιαγμένης για μπάνιο, στη λίμνη της Βουλιαγμένης ως φυσικό αξιοθέατο, στο Καλαμάκι για εκδρομή και μπάνιο, σε όλη τη διαδρομή μέχρι Βάρκιζα ή προς Σχινιά όπου γινόντουσαν εκδρομές, πεζοπορία, μπάνιο (Συνεντεύξεις 1, 2). Σε ορισμένες περιπτώσεις, υπήρχαν επισκέψεις στους μεγάλους ιδιωτικούς κήπους των παραθεριστικών κατοικιών όπου οργανώνονταν, πριν από τον πόλεμο, ακόμη και ερασιτεχνικά αθλητικά τουρνουά βόλεϊ, τένις (Συνέντευξη 2). Στις επόμενες δεκαετίες '60 και '70, οι ημερήσιες εξορμήσεις επεκτείνουν τη γεωγραφική τους εμβέλεια σε όλη την Αττική και μεγαλώνει η συχνότητά τους λόγω της εύκολης πρόσβασης με αυτοκίνητο (Ακρωτήρι Χερσονήσου Βουλιαγμένης, Αστέρας και Λιμανάκια Βουλιαγμένης, Κηφισιά, Σχινιάς, Αλεποχώρι, Βίλια, Μεσόγεια, Σαλαμίνα, Υμηττός στην Καισαριανή, Πάρνηθα, Κιούρκα, Βραυρώνα, Ραμνούνας, Αίγινα, Σούνιο, Ανάβυσσος, Βάρκιζα) (Συνεντεύξεις 5, 6). Αυτή η τάση συνεχίζεται μέχρι σήμερα (Συνεντεύξεις 9, 12, 15).

Και χώροι της Αθήνας ήταν τόποι για *σύντομες εξορμήσεις* προς ανοιχτό φυσικό περιβάλλον πριν και κατά τον πόλεμο. Οι λόφοι της Ακρόπολης, του Στρέφη, ο Λυκαβηττός, τα πάρκα Πεδίον Άρεως ή προγενέστερο πάρκο κοντά στην οδό Ρηνείας, ο Εθνικός Κήπος και το Ζάππειο, το Άλσος Παγκρατίου, το Αλσήλιο Αρδήττου, τα στάδια Καλλιμάρμαρο και Πανελλήνιο, η Μονή Πετράκη. Ακόμη τμήματα της πόλης όπως η Πλάκα, η Δεξαμενή, οι γειτονικοί μικροί δρόμοι στο Κολωνάκι, Λεωφόρος Αλεξάνδρας, Φωκίωνος Νέγρη (Συνεντεύξεις, 2,3,5).

Από τα στοιχεία των συνεντεύξεων αναδεικνύεται η σταδιακή μεταλλαγή της σχέσης των Αθηναίων με το αττικό φυσικό περιβάλλον που συμβαδίζει με την έντονη αστικοποίηση, τη μαζικοποίηση του

παραθερισμού στην Αττική, την μετάλλαξη των παραθεριστικών περιοχών σε περιοχές πρώτης κατοικίας, την εξάπλωση αυτού του φαινομένου προς νέες περιοχές, την κοινωνικο-οικονομική σύνθεση του παραθεριστικού πληθυσμού της Αττικής να μετατοπίζει το κέντρο βάρους του διαδοχικά προς χαμηλά στρώματα, προς μεσαία, ή σχετικά πρόσφατα προς υψηλά. Αναφέρθηκε επίσης η ευκολία για ημερήσιες εξορμήσεις λόγω κυρίως της εξάπλωσης του ΙΧ αυτοκινήτου γύρω από την πόλη και προς όλα τα ωραία σημεία της Αττικής, ένα φαινόμενο που εξαπλώνεται και μαζικοποιείται συνεχώς.

Η αστικοποίηση έφερε όμως τη χαλάρωση του δεσμού με τη φύση. Εκτός από την σταδιακή και συνεχόμενη συρρίκνωση των φυσικών χώρων, η χαλάρωση αυτή συμβαδίζει με την απομάκρυνση των Αθηναίων από το χωριό. Όλο λιγότεροι είναι οι κάτοικοι της Αθήνας που έχουν μεγαλώσει στην εξοχή, όλο λιγότερο είναι εξοικειωμένοι με τη φύση, όλο περισσότερο προσαρμόζονται στο «τεχνητό» φυσικό περιβάλλον και έτσι, οι «αστοί» πια κάτοικοι της πόλης, γνωρίζουν το Αττικό φυσικό περιβάλλον όλο και περισσότερο με φωτογραφίες και περιγραφές (Συνέντευξη 8). Το αποτέλεσμα που αποκτήθηκε από την έρευνα με ερωτηματολόγιο σχετικά με την καταγωγή των ερωτώμενων είναι ενδεικτικό: οι ερωτώμενοι σε ποσοστό 96% γεννήθηκαν σε πόλη και μόνο το 4% σε χωριό.

Το σημερινό βλέμμα στρέφεται προς το παρελθόν του Αττικού φυσικού περιβάλλοντος και αυτό δείχνει να αδυνατίζει το δεσμό των κατοίκων με το παρόν του φυσικού αυτού πλούτου. Βρήκαμε τον απόηχο του βλέμματος αυτού στις εκφράσεις, συχνά είτε πρωτότυπες είτε στερεότυπες αλλά εντούτοις ενδεικτικές, των ανοιχτών συνεντεύξεων και απαντήσεων στις ανοιχτές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Στους τόπους για σύντομες εξορμήσεις προς φυσικό περιβάλλον που βρίσκονταν στην κεντρική Αθήνα π.χ. και στους οποίους ανέβαιναν όπως θα ανέβαιναν στον λόφο μιας εξοχής, είναι κάτι που δεν συμβαίνει πια. Δεν σκαρφαλώνουν στον Λυκαβηττό όπως έκαναν πριν τον πόλεμο τα παιδιά, σε παρέες με τα αδέρφια και τα ξαδέρφια τους ή τους φίλους τους από το γυμνάσιο, απογεύματα ή Κυριακές, με προορισμό τον Άγιο Γιώργη, την εκκλησία που βρίσκεται

στην κορυφή του (Συνέντευξη 3). Μειώθηκαν λοιπόν οι χώροι επίσκεψης εντός της πόλης με την έννοια ότι η κεντρική Αθήνα αποδυναμώθηκε ως τόπος με φυσικό περιβάλλον. Εν τούτοις πολλοί από τους χώρους αυτούς απέκτησαν άλλους λόγους επίσκεψης: τα υπαίθρια θέατρα (Πεδίον Άρεως, Βασιλικός Κήπος). «Ο κόσμος τότε, πριν τη δικτατορία, τρελαινόταν για επιθεωρήσεις, τις υπαίθριες επιθεωρήσεις» (Συνέντευξη 6). Με την εξάπλωση της πόλης, οι εναλλακτικοί τόποι αναζητήθηκαν στις γειτονιές, στα παρκάκια του Ζωγράφου, του Γαλασίου, του Χαλανδρίου ή στις πλατείες της Γλυφάδας, της Πεντέλης, της Αγίας Παρασκευής (Συνεντεύξεις 12, 13, 14, 15). Σήμερα, πολλές περιοχές δεν έχουν φυσικούς χώρους. Εκεί που δεν υπάρχουν πάρκα με δέντρα όπως στο δήμο Αγίου Δημητρίου, τα παιδιά δεν πηγαίνουν ούτε σε άλλα πάρκα ή σε άλλους φυσικούς χώρους της πόλης παρά σπάνια, με το σχολείο. Εδραιώνουν άλλωστε παράλληλα και από μακριά μια αρνητική αντίληψη για τους χώρους αυτούς «που είναι γεμάτοι με σκουπίδια» (Συνέντευξη 17).

Όμως, ενώ διαπιστώνεται αυτή η χαλάρωση του δεσμού με το φυσικό περιβάλλον της Αθήνας, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν συγχρόνως ότι η σχέση των κατοίκων με τους ίδιους αυτούς χώρους που άλλοτε διαμόρφωναν τον τόπο για εξορμήσεις προς φύση στην πόλη, συνεχίζει να υπάρχει. Διότι τόσο οι κάτοικοι όσο και οι επισκέπτες της πόλης συνεχίζουν να επισκέπτονται τους χώρους αυτούς. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της γεω-μορφολογίας της Αττικής αλλά συμβαίνει επίσης διότι οι περισσότεροι από αυτούς τους χώρους συνδέονται με την πολιτιστική κληρονομιά της πόλης ως αρχαιολογικοί τόποι-μνημεία ή ως χώροι στους οποίους διατηρήθηκαν αρχαιολογικά λείψανα⁶ όπως σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις έχουν συντηρηθεί κεντρικές πλατείες του Μεσαίωνα που χρησιμοποιούνται ως τέτοιες μέχρι σήμερα. Οι χώροι αυτοί, μεταξύ φύσης και αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού μνημείου, γοητεύουν τους κατοίκους όπως και τους επισκέπτες της πόλης. «Ένα μέρος που με γοήτευε πάντα ήταν η Αγορά. Είχε μια

⁶ Διαπίστωση που καταθέτει επίσης ο Γ.Καλαντίδης σχετικά με την ανάπλαση του ιστορικού κέντρου Αθήνας και την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων Αθήνας (ΕΣΝΠΓΠ, 2003, 83)

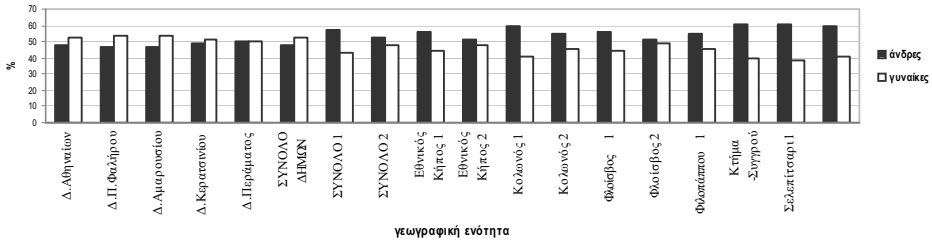
ποικιλία, είχε ιστορία, είχε χρώμα. Πόσα πράγματα ήταν συγκεντρωμένα! Και φαντάζομαι την πυκνή ζωή που θα είχε τον 5^ο, 6^ο αιώνα π.Χ.» ή «...ήταν άνοιξη και ο ναός ήταν μέσα στα χαμομήλια και στις παπαρούνες. Σε ένα περιβάλλον πιο κοντά στην ιστορία και στη ζωή την πραγματική και λιγότερο στην επιστημονική παρατήρηση. Το νιώθεις πιο καλά, πιο κοντά όταν υπάρχει το φυσικό περιβάλλον, χρώμα, χόρτα.» (Συνέντευξη 6).

Μια άλλη διάσταση αυτού του δεσμού με την πόλη και την ιστορία της διαμέσου των φυσικών χώρων είναι ότι πολλοί από τους χώρους αυτούς, εντός της κεντρικής περιοχής αλλά και της Αττικής, ανέκυψαν από τις συνεντεύξεις ως προσωπικές εμπειρίες σχετικές με πολιτικά και ιστορικά γεγονότα της νεότερης ελληνικής ιστορίας (η κατοχή, η αντίσταση κατά τη διάρκεια του πολέμου 1940-45 ή κατά της δικτατορίας 1967-74) στο ίδιο βαθμό που αυτοί συνδέθηκαν με ιστορικά και πολιτιστικά γεγονότα ή εποχές (Ολυμπιακοί Αγώνες 1896 και 2004, αρχαιότητα).

Η ανθρώπινη παρουσία στους φυσικούς χώρους της Αθήνας

Σήμερα αυτό που φαίνεται ότι χαρακτηρίζει την σχέση των κατοίκων με τους φυσικούς χώρους της πόλης, βάσει των στοιχείων της έρευνας πεδίου, είναι ότι η χρήση των φυσικών δημόσιων χώρων γίνεται από ένα ευρύ κοινό. Φάνηκε να μην υπάρχει εκ προοιμίου κοινωνικός ή άλλος αποκλεισμός. Συχνάζουν άνθρωποι των δύο φύλων, όλων των ηλικιών, διαφορετικών εθνοτικών προελεύσεων, με ή χωρίς συνοδεία, με όποια λειτουργική σχέση με το χώρο και με διάφορες υπαίθριες δραστηριότητες χωρίς προφανείς κοινωνικούς, πολιτισμικούς ή άλλους περιορισμούς. Ωστόσο, η έρευνα έδειξε διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με τα κοινωνικά, δημογραφικά, οικονομικά, μορφωτικά κ.τλ. χαρακτηριστικά των ανθρώπων που επισκέπτονται τους χώρους αυτούς αλλά και διαφοροποιήσεις που συνδέονται με μια διαφορετική λειτουργία των χώρων αυτών.

Γράφημα 1:
Σύγκριση πληθυσμιακών στοιχείων και στοιχείων της έρευνας παρατήρησης (1) και της έρευνας με ερωτηματολόγιο (2) κατά ΦΥΛΟ

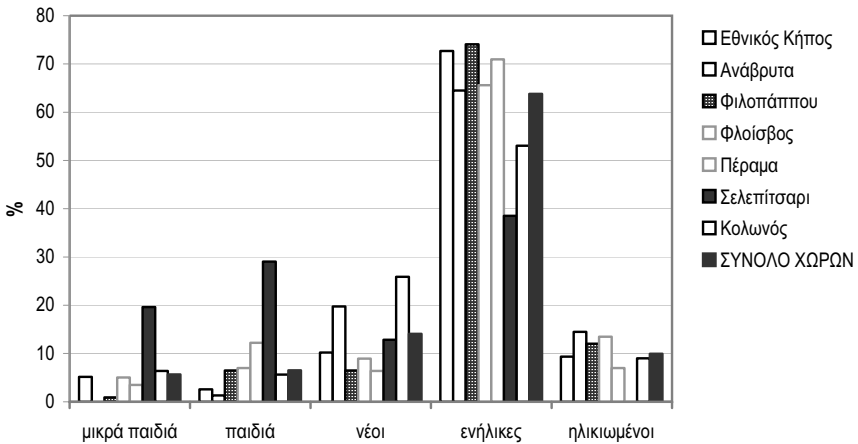

Στην συνέχεια θα αναφέρουμε κάποια από αυτά τα ευρήματα.

Οι άντρες μεταξύ των χρηστών των χώρων είναι σαφώς περισσότεροι από τις γυναίκες σε σύγκριση με τα πληθυσμιακά δεδομένα και αυτό φαίνεται να είναι μια δομική διάκριση και όχι συγκυριακή μεταξύ του πληθυσμού και των χρηστών.

Οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά και οι νέοι συχνάζουν λιγότερο. Η έρευνα με ερωτηματολόγιο έδειξε ότι πρόκειται για δομική διάκριση και ότι οι φυσικοί χώροι της πόλης δεν αποτελούν, συγκριτικά, ισχυρό πόλο έλξης για αυτές τις ηλικίες (βλ. παρακάτω σελ.19 την σύγκριση με τα αντίστοιχα στοιχεία στο σύνολο του πληθυσμού).

Γράφημα 2:
Κατανομή των ηλικιακών ομάδων στους 7 χώρους

Ένας στους τρεις πηγαίνει μόνος του και ένας στους δύο πηγαίνει είτε μόνος του, είτε για να συνοδεύσει κάποιον (παιδί και κατά εξαίρεση άτομο με ειδικές ανάγκες), είτε με τον σκύλο του. Οι έντονες διακυμάνσεις από χώρο σε χώρο υποδηλώνουν πιθανώς τόσο δομικά όσο και συγκυριακά χαρακτηριστικά ανάλογα και με το χρόνο χρήσης.

Οι περαστικοί, δηλαδή οι χρήστες που απλώς περνούν μέσα από το πάρκο, είναι σαφώς περισσότεροι από τους επισκέπτες που πηγαίνουν με προορισμό τον χώρο, πράγμα που επιβεβαιώνεται και από το επόμενο συμπέρασμα. Φαίνεται δε να είναι δομική διάσταση της σύνθεσης του κοινού των αστικών φυσικών χώρων της πόλης, όταν συσχετίζεται με τον συλλογικό ρυθμό της καθημερινής ζωής στην σύγχρονη Αθήνα⁷.

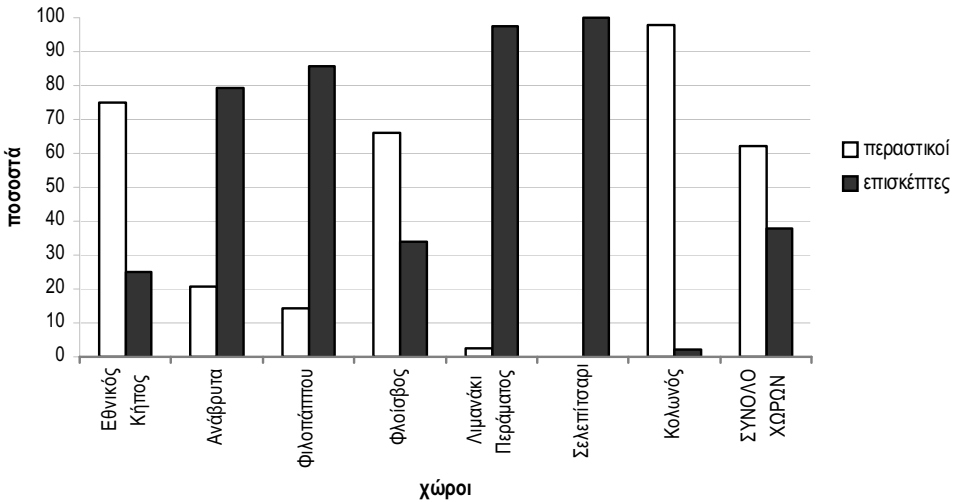
Το περπάτημα είναι η κυρίαρχη δραστηριότητα στους χώρους. Πρόκειται για μια φυσική δραστηριότητα που έχει μεγάλη σημασία για την υγεία των κατοίκων της Αθήνας, υπό το πρίσμα της αντικειμενικής δυσκολίας που υπάρχει για την εξάσκηση της πεζοπορίας, λόγω των συγκεκριμένων συνθηκών της πόλης⁸ (βλ. γράφημα 4).

---

⁷ Το ίδιο παρατηρήθηκε και σε άλλες πόλεις της Ευρώπης, σύμφωνα με τα στοιχεία ορισμένων ερευνητών που συμμετείχαν στις εργασίες της διεθνούς συνδιάσκεψης για το αστικό πράσινο (International Conference on Urban Green Spaces, 17-18/4/2008, Sofia).

⁸ Παρ' όλες τις αναδιαμορφώσεις των τελευταίων ετών σχετικές κυρίως με τα μεγάλα έργα και τους Ολυμπιακούς Αγώνες, οι δρόμοι της Αθήνας, σε πολύ μεγάλο ποσοστό, δεν έχουν πεζοδρόμια διαμορφωμένα ώστε να προβλέπουν το άνετοέρασμα, δεν υπάρχει χωρική συνέχεια των πεζοδρομίων και ο ελεύθερος χώρος έχει καταπατηθεί με διάφορα αντικείμενα (ζαρντινιέρες, κολώνες ηλεκτρισμού, στύλοι ή κουτιά τηλεφώνου, εκθέσεις αυτοκινήτων, διαφημιστικά αντικείμενα διαφόρων μεγεθών και μορφών...). Η πρόσβαση, πάντα δύσκολη λόγω αυτοκινήτων που κυκλοφορούν ή σταθμεύουν, συχνά δυσκολεύεται ακόμη περισσότερο από την ανορθολογική διαρρύθμιση των κιγκλιδωμάτων. Εκτός κεντρικών ζωνών πολεοδομικού και κοινωνικού prestige, υπάρχει πληθώρα παραδειγμάτων ατελούς διαμόρφωσης, ελλειπών συντήρησης, ανορθολογισμού σε ότι αφορά την λειτουργικότητά και την συλλογική χρήση, απουσίας αισθητικής πρόθεσης κ.τλ. Τα πάρκα επομένως αναπληρούν εν μέρει την δυσκολία εξάσκησης της πεζοπορίας στους δρόμους της Αθήνας.

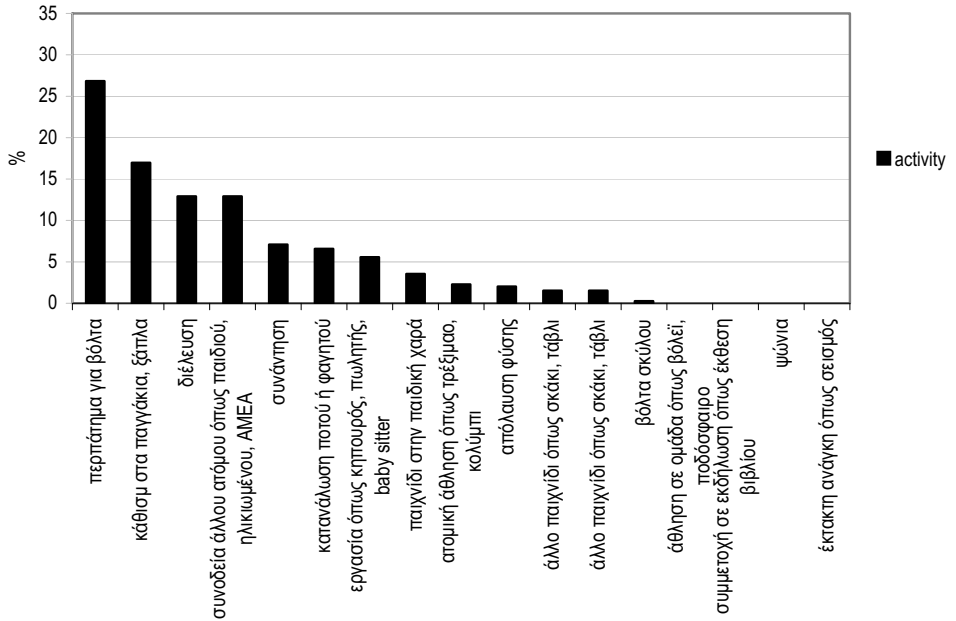
Γράφημα 3:
Κατανομή των παρατηρηθέντων κατά ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΣΧΕΣΗ με το χώρο

Η συνοδεία, η παρέα και η συμμετοχή σε κάποια οργανωμένη λειτουργία, κυρίως σχολική εκδρομή, είναι, μετά το περπάτημα, οι σημαντικότερες δραστηριότητες. Είναι δραστηριότητες που εντάσσονται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Αυτό ορίζεται από τις ανάγκες της καθημερινής ζωής, από την σημασία των προσωπικών, οικογενειακών και μη, σχέσεων που χαρακτηρίζει τον «ελληνικό» και «σύγχρονο» τρόπο ζωής. Ορίζεται επίσης από την κοινωνική οργάνωση και δομή της εθνικής και τοπικής κοινότητας. Το θέμα αυτό και τη δομική διάσταση που εμπεριέχει συνάντησε και η μελέτη στη βάση ανοιχτών συνεντεύξεων (βλ. γράφημα 5).

Σημαντικές είναι οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τύπο του φυσικού χώρου και εξαρτώνται από την τεχνητή διαμόρφωσή του (αρχιτεκτονικός σχεδιασμός εξωτερικού χώρου): η ξεκούραση σε οριζόντια στάση, κυρίως η ηλιοθεραπεία στην παραλία που συνδέεται με τον ιδιαίτερο γεωγραφικό χαρακτήρα της πόλης, το ελεύθερο κάθισμα

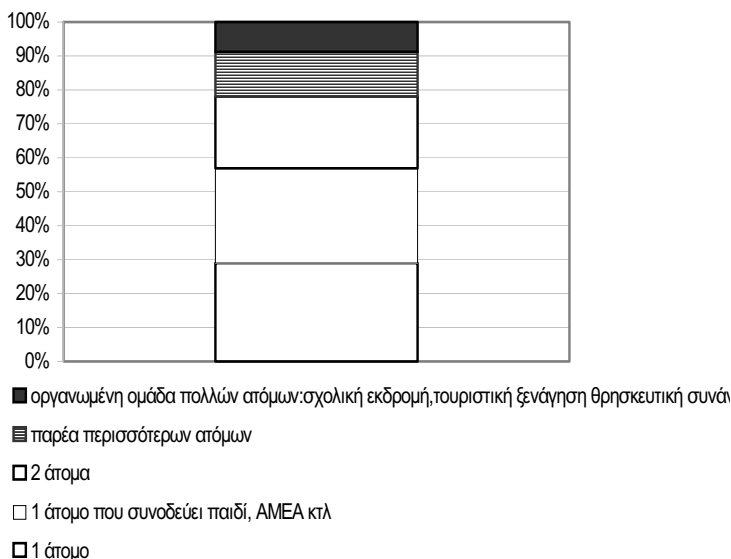
Γράφημα 4 :
ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ κατά δήλωση 213 ερωτηθέντων σε 3 χώρους
(Εθνικός Κήπος, Κολωνός, Φλοίσβος)

στα παγκάκια, το κάθισμα σε κάποιο αναψυκτήριο με κατανάλωση ποτού/φαγητού, το παιχνίδι των μικρών παιδιών, κυρίως σε παιδική χαρά. Παρεμβάλλεται εδώ η παράμετρος του χώρου και των ενδογενών ιδιοτήτων και προδιαγραφών για τη λειτουργία του⁹.

⁹ Οι ενδογενείς ιδιότητες του χώρου διαφοροποιούνται από την συνολική ιδιότητά του ως «τόπος» εντός του ευρύτερου αστικού ιστού. Στη βάση των εμπειρικών δεδομένων του RUROS (βλ. Οδηγίες Σχεδιασμού αστικών ανοιχτών χώρων με κοινωνική θεώρηση, Avdelidi, 2004), διέκρινα τρεις **ενότητες-ταυτότητες**, σύμφωνα με τις οποίες φαίνεται ότι γίνεται αντιληπτός, ως χώρος, ένας αστικός ανοιχτός δημόσιος χώρος από τους χρήστες του. Πρόκειται για την **ταυτότητα του τεχνητού χώρου** που αναφέρεται στους υπο-χώρους με ειδικές χρήσεις, όπως παιδική χαρά κ.τλ. καθώς και τον τεχνικό εξοπλισμό, όπως το υλικό δαπέδου, τα παγκάκια, κ.ά., την **ταυτότητα του φυσικού χώρου** που αναφέρεται στο αστικό πράσινο, με την έννοια μεριδίου πρασίνου ή είδος πρασίνου (δέντρα, λουλουδία, χλόη), την ατμόσφαιρα (καθαρός αέρας, φυσικό

Γράφημα 5:
Συχνότητες των κατηγοριών για ΟΜΑΔΑ
ΠΡΟΣΕΛΕΥΣΗΣ

Λιγότερο σημαντική είναι η άθληση, ή οποία εμφανίζεται στην ίδια περίπου συχνότητα με την άτυπη διέλευση με μηχανοκίνητο μέσο (μηχανή, αυτοκίνητο).

Στους αθηναϊκούς φυσικούς χώρους εξασκούνται τα κοινωνικά παιχνίδια με πρώτο το τάβλι και δεύτερο το σκάκι. Τόσο για αυτήν όσο και για την προηγούμενη παρατήρηση, μια μελέτη στοχευμένη θα έβρισκε σημεία επαφής με πτυχές του τρόπου ζωής.

Το φάσμα δραστηριοτήτων που καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας αποτελεί ένα δεδομένο αναγνώρισης της σημερινής λειτουργίας

φως, ήχος, κ.τλ.), τον χαρακτήρα του βιότοπου (το γεωλογικό υλικό όπως χόμα, νερό και τα ήμερα ζώα αλλά και η άγρια πανίδα όπως τα πουλιά που καταγράφηκαν τουλάχιστον 138 διαφορετικά είδη στην Αττική, <http://walking-greece.ana-mpa.gr>) και η **ταυτότητα των μη προδιαγεγραμμένων ή άτυπων χρήσεων** που παραβιάζουν τις διαμορφωμένες συνθήκες (π.χ. καταστροφή εξοπλισμού) ή παρεκκλίνουν από τους υπάρχοντες ρυθμιστικούς κανονισμούς δυσκολεύοντας ή αναιρόντας την πρόσβαση των χρηστών με ειδικές ανάγκες, των ηλικιωμένων, των παιδιών ή ακόμη και του συνόλου των χρηστών, όπως π.χ στην παραλιακή ζώνη της Αθήνας.

των χώρων και, σε μια διαδικασία επαναλαμβανόμενης έρευνας, αξιολόγησής τους μέσα στο χρόνο(βλ. Γράφημα 6¹⁰).

Από την σύγκριση των δεδομένων μεταξύ των χώρων, φάνηκε ότι η σύνθεση του «κοινού» διαφέρει από χώρο σε χώρο και διαμορφώνει έτσι ένα κοινωνικό προφίλ του κάθε χώρου. Οι κάτοικοι ή οι εργαζόμενοι της γύρω περιοχής ή της πόλης, όταν πρόκειται για κεντρικούς χώρους, αντιλαμβάνονται τα χαρακτηριστικά αυτών των διακυμάνσεων, όπως φάνηκε και από την έρευνα με ερωτηματολόγια που ακολούθησε την έρευνα οπτικής αναγνώρισης. Η προσαρμογή¹¹ και η ρύθμιση στις αστικές συνθήκες αλληλεπιδρούν με τις προσωπικές ανάγκες και τις κοινωνικές προσδοκίες και διαφοροποιούν τις καθιερωμένες ταυτότητες των χώρων στην πόλη αλλά ακόμη και σε περιορισμένα τμήματά της.

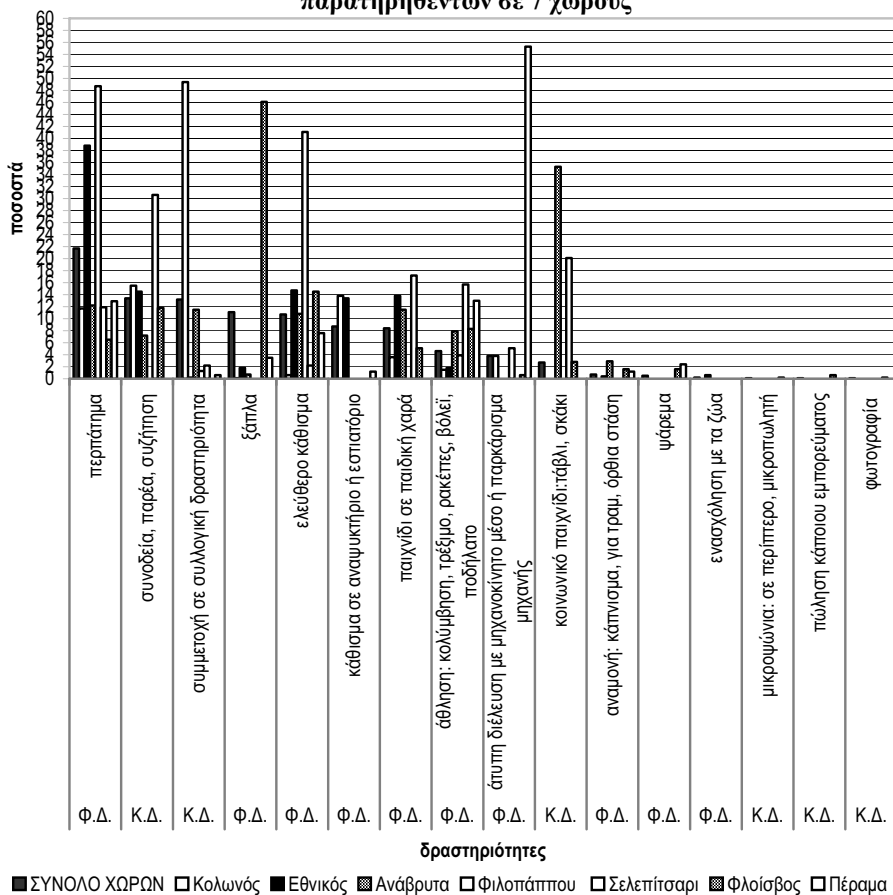
Οι βασικές κοινωνικο-δημογραφικές μεταβλητές που μελετήθηκαν στη βάση κυρίως της ανάλυσης των στοιχείων της έρευνας με ερωτηματολόγιο ήταν: φύλο, ηλικιακή ομάδα, οικογενειακή κατάσταση, αριθμός και ηλικία παιδιών, επίπεδο εκπαίδευσης, κύρια ασχολία, αναφορά στην εργασία, υπηκοότητα, τόπος γέννησης. Παρακάτω θα αναφερθούμε σε ορισμένες από αυτές τις μεταβλητές.

---

¹⁰ Για τη μεταβλητή **δραστηριότητα / λόγος προσέλευσης** χρησιμοποιήθηκε μια ταξινόμηση η οποία αποσκοπούσε στην καταγραφή δύο κατηγοριών δραστηριοτήτων. Για την πρώτη κατηγορία το κριτήριο διάκρισης ήταν η σωματική δράση του ατόμου ως ισχυρή έκφραση της δραστηριότητας. Ενώ για τη δεύτερη το κριτήριο διάκρισης ήταν η κοινωνική δράση που αναγνωρίστηκε ως πιο ισχυρή. Στο Γράφημα 6 σημειώνονται σύμφωνα με αυτήν την διάκριση με Φ.Δ. οι «σωματικές/φυσικές» δραστηριότητες και με Κ.Δ. οι «κοινωνικές» δραστηριότητες.

¹¹ Τις τελευταίες δεκαετίες η κοινωνική ανθρωπολογία έχει στρέψει το ενδιαφέρον της προς τον αστικό χώρο και τους μηχανισμούς προσαρμογής του ανθρώπου και της λειτουργίας της κοινότητας στις αστικές σύγχρονες συνθήκες, απομακρυνόμενη από το πρωταρχικό πεδίο έρευνας της που ήταν η μελέτη των πρωτόγονων προαστικών κοινωνιών σε διάφορα μέρη του πλανήτη που στην πλειονότητά τους ήταν αγροτικές κοινότητες (Basham, 1978, Southall, 1974). Βλ. επίσης το σημείο 9.5 των οδηγιών αστικού σχεδιασμού ανοιχτών χώρων (Avdelidi, 2004).

Γράφημα 6:
Κατανομή κατά ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ κατά χώρο 3645
παρατηρηθέντων σε 7 χώρους

Κοινωνικο-δημογραφικές διαστάσεις της χρήσης φυσικών χώρων

Η *ηλικία* που είναι μια βασική μεταβλητή συσχέτισης με κοινωνικούς και οικονομικούς δείκτες, εμφανίστηκε από τα στοιχεία της έρευνας πεδίου και ως μια από τις κύριες μεταβλητές συσχέτισης με τη χρήση των φυσικών χώρων της Αθήνας.

Θεωρώντας τη δομή του πληθυσμού της ευρύτερης Αθήνας (3.761.810 δηλαδή 34,3% του πληθυσμού της χώρας το 2001) σύμφωνα

με τρεις κύριες ηλικιακές ομάδες: *παιδιά, νέοι + ενήλικες, ηλικιωμένοι* και αθροίζοντας τις δύο κατηγορίες, *παιδιά και ηλικιωμένους*, που συμβάλλουν με μηδενικό έως και μικρό ποσοστό στις παραγωγικές δυνάμεις του πληθυσμού της πόλης, το ποσοστό του πληθυσμού αυτού ανέρχεται στο 30% του συνολικού πληθυσμού της Αττικής και είναι λίγο χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της χώρας. Πρόκειται για ένα τμήμα του πληθυσμού που η σχέση του με τους φυσικούς χώρους είναι ειδικότερη υπό το πρίσμα των περισσότερο ευαίσθητων κοινωνικών αναγκών και των αναγκών υγείας των ηλικιακών αυτών ομάδων καθώς και των αυξημένων και απαιτητικότερων προδιαγραφών των χώρων για την ασφάλειά τους, την εύκολη πεζή πρόσβαση, την ευανάγνωστη σηματοδότηση, την εγγύτητα στους τόπους κατοικίας κ.τλ. Το μέγεθος αυτού του πληθυσμιακού τμήματος όπως και η σύνθεσή του διαφέρουν από δήμο σε δήμο. Π.χ. για τους δήμους Αθηναίων, Περάματος και Αμαρουσίου, το ποσοστό αυτό επί του συνόλου του δημοτικού πληθυσμού είναι μεγαλύτερο απ'ότι για τους υπόλοιπους δήμους της έρευνας. Από την άλλη, οι δήμοι Αθηναίων και Παλαιού Φαλήρου έχουν ένα μικρότερο ποσοστό παιδιών και μεγαλύτερο ποσοστό ηλικιωμένων σε σύγκριση με τον πληθυσμό των υπόλοιπων δήμων της έρευνας. Από την σύγκριση μεταξύ των στοιχείων της έρευνας που αναφέρονται στους σημερινούς χρήστες των αθηναϊκών φυσικών χώρων και των στοιχείων της απογραφής του δημοτικού πληθυσμού βρέθηκαν σημαντικές διαφορές (βλ. Γράφημα 2): Οι «ενήλικες» είναι περισσότεροι μεταξύ των επισκεπτών των χώρων με σχετικά μεγάλη διαφορά¹², το ίδιο και τα «μικρά παιδιά», ενώ λιγότεροι είναι οι «ηλικιωμένοι» και τα «παιδιά». Το ποσοστό που αναφέρεται

---

¹² Οι «ενήλικες» ερωτώμενοι της έρευνας με ερωτηματολόγιο οι οποίοι δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν τους υπό διερεύνηση χώρους μόνον για «διέλευση» ή για «διέλευση και για άλλη δραστηριότητα (όπως περπάτημα, κάθισμα, ατομική άθληση κ.ά.)», εμφανίζουν ένα κατάτι μεγαλύτερο ποσοστό απ'ότι οι ενήλικες ερωτώμενοι στο σύνολό τους (63% έναντι 60% αντίστοιχα). Το ίδιο συμβαίνει και με την ηλικιακή κατηγορία των «νέων» με αντίστοιχα ποσοστά 16% έναντι 14%. Φαίνεται ότι οι χρήστες των αστικών φυσικών χώρων που είναι τμήμα του παραγωγικού τμήματος του πληθυσμού, διερχόμενοι απλώς μέσα από αυτούς τους χώρους, εντείνουν τον αστικό χαρακτήρα των χώρων αυτών πιθανόν εις βάρος του χαρακτήρα αναψυχής.

στον πληθυσμό-δείκτη «παιδιά + ηλικιωμένοι» είναι σαφώς χαμηλότερο για τους επισκέπτες των χώρων απ'ότι για τους κατοίκους.

Από τα παραπάνω εμφανίζεται ένας μέτριου επιπέδου κοινωνικός προορισμός των υπό διερεύνηση χώρων με την έννοια ότι ενώ διαπιστώσαμε ότι συχνάζουν άνθρωποι όλων των ηλικιών, εν τούτοις αποκομίσαμε ενδείξεις ότι οι χώροι αυτοί δεν αναδεικνύονται ως πόλοι έλξης για τις ηλικιακές ομάδες με περισσότερο κοινωνικό θεωρητικά δεσμό όπως ηλικιωμένοι, παιδιά ή νέοι.

Διαφορές εμφανίζονται επίσης μεταξύ των χώρων, αλλού είναι περισσότερα τα «παιδιά» και τα «μικρά παιδιά», αλλού περισσότεροι οι «νέοι» ενώ αλλού λιγότεροι είναι οι «ενήλικες», κ.ο.κ. Οι «ενήλικες» φάνηκε να προτιμούν τους χώρους με υπερτοπική εμβέλεια και λιγότερο τους χώρους που έχουν εντονότερο τοπικό χαρακτήρα. Προσφιλέστεροι χώροι για «μικρά παιδιά» και «παιδιά» είναι τα πάρκα εντός πυκνού αστικού ιστού ενώ για τους «νέους» οι χώροι με έναν περισσότερο ειδικό χαρακτήρα. Από τα στοιχεία της έρευνας δεν φάνηκε, παραδόξως, οι χώροι τοπικής εμβέλειας να είναι προσφιλείς στους «ηλικιωμένους». (βλ. Γράφημα 2). Τα στοιχεία αυτά δεν αναδεικνύουν, όπως σημειώθηκε παραπάνω, τόσο την ύπαρξη ηλικιακού προφίλ του κάθε χώρου που σχετίζεται προφανώς με τον τύπο του χώρου, με τη θέση του μέσα στον ιστό της πόλης όπως και με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά του τοπικού πληθυσμού κ.τλ., όσο αναδεικνύουν τις διαφορετικές ανάγκες που εκφράζουν οι διαφορετικές ηλικιακές ομάδες του πληθυσμού και που αποτυπώνονται στη χρήση των χώρων αυτών. Είδαμε λοιπόν ότι εάν οι χώροι εκπληρώνουν ή όχι τις ανάγκες του πληθυσμού της σημερινής Αθήνας και πρωτίστως των κατοίκων της γύρω περιοχής του κάθε χώρου, φαίνεται ως ένα βαθμό από τη σύγκριση μεταξύ των χρηστών των χώρων και των κατοίκων στους αντίστοιχους δήμους.

Το *φύλο* φάνηκε να είναι εξίσου σημαντικό για τη χρήση των αστικών φυσικών χώρων όσο και για τους περισσότερους κοινωνικούς τομείς. Η έρευνα ανέδειξε, όπως σημειώθηκε παραπάνω, ότι σαφώς περισσότεροι είναι οι άντρες από τις γυναίκες μεταξύ των επισκεπτών (βλ. Γράφημα 1). Η ποσοτική εκτίμηση της παραπάνω διαφοράς θέτει

ερωτήματα συσχετισμού με την απασχόληση, την οικογενειακή κατάσταση, την εκπαίδευση και το επάγγελμα αλλά βέβαια και με την υπόσταση

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Συγκριτικά στοιχεία πληθυσμού έρευνας με πληθυσμό δήμων κατά ηλικιακές ομάδες

Ηλικιακή Ομάδα	Μέσος όρος για τους 7 χώρους των 5 δήμων	Απόκλιση μέσου όρου πληθυσμού παρατηρηθέντων στους χώρους από το μέσο όρο πληθυσμού δήμων
1 Μικρά παιδιά (0-5)	5,8	+ 1,2
2 Παιδιά (6-14)	9,2	- 0,6
3 Νέοι (15-24)	13,0	- 1,2
4 Νέοι ενήλικες έως μεσήλικες (25-64)	62,7	+ 6,4
5 Ηλικιωμένοι (65+)	9,4	- 5,8

και την οργάνωση των μέσων συλλογικής κατανάλωσης και την ποιότητα των δημόσιων χώρων της Αθήνας. Η ποιοτική εκτίμηση θέτει επιπλέον ερωτήματα συσχετισμού με τον τόπο προέλευσης του ερωτώμενου, με τις προσωπικές αντιλήψεις και τις ατομικές συνήθειες, κ.τλ.

Διαπιστώθηκε ότι οι άντρες επισκέπτες είναι περισσότεροι από τις γυναίκες, σε μεγαλύτερη αναλογία, σε ορισμένους χώρους όπως π.χ. συμβαίνει στον Κολωνό¹³ σε συνάρτηση με το κοινωνικό οικονομικό ιστό των μικρομεσαίων στρωμάτων της γύρω περιοχής και πιθανόν με περισσότερο «παραδοσιακές» συνήθειες και τρόπο ζωής μεταξύ των φύλων ή στα Ανάβρυτα που είναι ένας μεγάλος και περισσότερο απομονωμένος χώρος. Αυτό συμβαδίζει και με ένα άλλο αποτέλεσμα της έρευνας παρατήρησης αλλά και της έρευνας με ερωτηματολόγιο που εμφανίζει ότι οι γυναίκες είναι περισσότερες τις εργάσιμες μέρες και λιγότερες τα Σάββατα, ημέρα εργασιών για το σπίτι και την οικογένεια,

¹³ Και στο Πεδίον Άρεως όπου η αναλογία των αντρών παρατηρηθέντων είναι συντριπτική σε σχέση με τις γυναίκες, 66 % έναντι 34% σε ένα δείγμα 3000 παρατηρηθέντων. Τα στοιχεία που αναφέρονται στο όγδοο χώρο της έρευνας παρατήρησης συλλέχθηκαν μεταγενέστερα και δεν εντάχθηκαν στο στάδιο εργασίας το οποίο παρουσιάζεται εδώ.

ενώ αντίθετα οι άντρες είναι λιγότεροι τις εργάσιμες μέρες και σημαντικά περισσότεροι τα Σάββατα.

Η σύνθεση των νοικοκυριών του πληθυσμού της γύρω περιοχής επηρεάζει τη χρήση ενός αστικού φυσικού χώρου, τόσο από την άποψη των κατηγοριών των χρηστών του συγκεκριμένου χώρου όσο και από την άποψη των δραστηριοτήτων που αυτοί έχουν μέσα στον χώρο, του χρόνου χρήσης κ.ά. Ως μέγεθος για τη σύγκριση δύο συνόλων πληθυσμού (κάτοικοι και χρήστες) η αναλογία *πληθυσμός/νοικοκυριά* και *πληθυσμός/πυρηνικές οικογένειες* είναι ενδεικτική και όπως φάνηκε στην Έκθεση Αποτελεσμάτων (Αβδελίδη, 2007, 31), εμφανίζουν κάποιες διακυμάνσεις κατά δήμο: οι δήμοι Αθήνας και Παλαιού Φαλήρου λ.χ. έχουν μέσο αριθμό μελών ανά νοικοκυριό χαμηλότερο του μέσου μεγέθους για το Νομό Αττικής και οι δήμοι Περάματος, Κερατσινίου και Αμαρουσίου έχουν μεγαλύτερο. Αυτού του τύπου οι πληροφορίες ενδιαφέρουν στο βαθμό που αυτές συσχετίζουν τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού με την ύπαρξη και τη δυνατότητα χρήσης ενός φυσικού χώρου. Τα ολιγομελή νοικοκυριά, ενός ή δύο ατόμων, αυξάνουν τις ανάγκες για εύκολη, ελεύθερη και άνετη πρόσβαση σε κοντινούς ανοιχτούς χώρους με φυσικό περιβάλλον. Οι πυρηνικές οικογένειες με παιδιά αυξάνουν, επιπρόσθετα, τις ανάγκες για ειδικές και ασφαλείς διαμορφώσεις των χώρων αυτών με παιδικές χαρές και ελεύθερες αθλητικές εγκαταστάσεις κ.τλ.

Η *οικογενειακή κατάσταση* εξετάστηκε στο πλαίσιο του ερωτηματολογίου με κλειστή ερώτηση. Στο σύνολο των ερωτώμενων, οι διαζευγμένοι και οι χήροι που ζουν μόνοι τους είναι περισσότεροι τις εργάσιμες μέρες, οι ελεύθεροι τα Σάββατα και οι ερωτώμενοι που δεν ζουν μόνοι τους είναι περισσότεροι τις Κυριακές. Στις διακυμάνσεις αυτές του κοινού σύμφωνα με τις μέρες της εβδομάδας, οι προσωπικοί κοινωνικοί, οικονομικοί και ψυχολογικοί παράγοντες παρεμβάλλονται για το κάθε άτομο. Αυτό επιλέγει να επισκεπτεί έναν χώρο σε συνθήκες (χρόνος, σύνθεση παρέας, δραστηριότητα, διάρκεια επίσκεψης κ.τλ.) που να αισθάνεται άνετα όχι μόνον σωματικά αλλά και κοινωνικά απέναντι στους υπόλοιπους επισκέπτες. Το αποτέλεσμα είναι ότι εναρμονίζει, κατά κάποιο τρόπο, την επίσκεψή του με τον συλλογικό

ρυθμό της καθημερινής ζωής στην πόλη. Η ύπαρξη παιδιών και εγγονιών αποτελεί σημαντικό κίνητρο για την χρήση ενός αστικού φυσικού χώρου και υπό αυτή την έννοια εξετάστηκε ως ένα χαρακτηριστικό αναγνώρισης. Αν για το σύνολο των ερωτώμενων, το 65% έχουν από ένα παιδί και πάνω, το ποσοστό αυτό είναι σαφώς υψηλότερο για τον Εθνικό Κήπο, υψηλότερο τα Σάββατα και σαφώς υψηλότερο τις Κυριακές. Αντανακλάται, επομένως, η οικογενειακή χρήση των φ.χ. με προτίμηση στο διαμορφωμένο και συντηρημένο πάρκο και, από την άλλη, κατά προτίμηση η επίσκεψη κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου.

Μια παράλληλη έκφραση του τρόπου ζωής που συνδέεται με την οικογενειακή κατάσταση και την σύνθεση του νοικοκυριού του κάθε ατόμου όπως συνδέεται και άμεσα με κοινωνικά πρότυπα και συλλογικές πρακτικές σε θέματα καθημερινής ζωής, είναι η συνοδεία των ατόμων όταν χρησιμοποιούν έναν δημόσιο φυσικό χώρο της Αθήνας. Γενικότερα οι άνθρωποι επιλέγουν με ποιιά συνοδεία θα επισκεφτούν έναν αστικό ανοιχτό χώρο με φυσικό περιβάλλον: πηγαίνουν μόνοι τους, συνοδευόμενοι ή συνοδεύοντας κάποιον, με μεγαλύτερη παρέα ή σε οργανωμένες ομάδες. Κατά την ομαδοποίηση των παρατηρηθέντων χρηστών σύμφωνα με τη μεταβλητή «σύνθεση της ομάδας προσέλευσης» εμφανίστηκαν διαφοροποιήσεις ανά χώρο και χρόνο χρήσης που σχετίζονται τόσο με την ταυτότητα και την όλη λειτουργία του χώρου όσο και με την καθημερινή ζωή στην πόλη και τις τοπικές συνήθειες. Σύμφωνα με την κοινωνική κρίση του κάθε ατόμου, την φυσική και ψυχολογική αίσθηση άνεσης και ασφάλειας μέσα στο χώρο αλλά και τα πρότυπα και τρόπο ζωής του, δημιουργούνται παράγοντες αναστολής ή προσέλκυσης ώστε να χρησιμοποιήσει ή όχι και με ποιόν τρόπο έναν αστικό φυσικό χώρο κ.τλ.¹⁴. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας με ερωτηματολόγιο φάνηκε ότι το 53% των ερωτώμενων πηγαίνουν στους χώρους χωρίς συνοδεία ή καμιά φορά με συνοδεία έναντι 47% οι οποίοι πηγαίνουν εκεί μόνον με συνοδεία. Σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της έρευνας παρατήρησης (για ένα

---

¹⁴ Βλ. επίσης τα αποτελέσματα του ερευνητικού έργου RUROS (www.alpha.cres.gr/ruros).

σύνολο 2618 επισκεπτών), συμπεράναμε ότι οι κάτοικοι της Αθήνας, άντρες και γυναίκες, δεν αποφεύγουν να επισκεπτούν μόνοι τους, τους υπό διερεύνηση χώρους (βλ.Γράφημα 5) και τότε προτιμούν τους χώρους που υπάρχουν διαδρομές για περπάτημα.

Από την εξέταση του *επίπεδο εκπαίδευσης* των ερωτηθέντων χρηστών φάνηκε να αναδεικνύεται μια σημαντική κοινωνική διάσταση. Στο σύνολο των ερωτηθέντων οι 10% έχουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση, οι 41% δευτεροβάθμια και οι 49% τριτοβάθμια. Οι διαφοροποιήσεις που παρατηρήθηκαν μεταξύ των χώρων είναι ότι ο Εθνικός Κήπος έχει το μεγαλύτερο ποσοστό ερωτώμενων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ο Κολωνός πρωτοβάθμιας και ο Φλοίσβος δευτεροβάθμιας. Στη διασταύρωση των μεταβλητών «επίπεδο εκπαίδευσης» και «ημέρα της εβδομάδας», οι ερωτώμενοι πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν σαφώς υψηλότερη παρουσία τις καθημερινές, δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τις Κυριακές και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τα Σάββατα αλλά και τις καθημερινές. Τις εργάσιμες μέρες της εβδομάδας, οι περισσότεροι εκ των ερωτώμενων άλλης υπηκοότητας ήταν δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ τα Σαββατοκύριακα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι πρωτοβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ερωτώμενοι ελληνικής υπηκοότητας ήταν αναλογικά περισσότεροι τις εργάσιμες μέρες της εβδομάδας και οι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης τα Σαββατοκύριακα. Ο λόγος που παρατίθενται τα στοιχεία αυτά είναι ότι, από μια πρώτη εκτίμηση, συσχετίζεται το επίπεδο εκπαίδευσης του χρήστη ενός φυσικού χώρου της πόλης με τη χρήση που κάνει ο χρήστης στο χώρο. Είναι άλλωστε ένας σημαντικός παράγοντας δημιουργίας του ενός ή του άλλου τρόπου ζωής που απορρέει από τις αντιλήψεις του ατόμου σχετικές με το μορφωτικό του επίπεδο ή που συνδέεται με το καθημερινό του πρόγραμμα σε σχέση με την εργασία και τον ελεύθερο χρόνο του.

Επίλογος

Η παράθεση των παραπάνω στοιχείων που αποτελούν ένα μέρος μόνον του συνόλου των ερευνητικών αποτελεσμάτων, σκοπό είχε να

αναδειξεί ένα κοινό επίπεδο για την περιγραφή και διερεύνηση της χρήσης φυσικών χώρων της Αθήνας. Στο επίπεδο αυτό επιχειρήθηκε να κατανοηθεί η λειτουργία των φυσικών χώρων της Αθήνας μέσα από τη χωρική και ανθρωπολογική κυρίως διάσταση. Ωστόσο, η διάθεση οικολογικής θεώρησης, που συνόδευσε την αρχική πρόθεση της παρούσας εργασίας, μετατοπίστηκε, μέσα από τις επί μέρους διερευνήσεις προς μια περισσότερο κοινωνιολογική θεώρηση επικεντρωμένη στη χρήση του δημόσιου χώρου. Οι αστικοί ανοιχτοί χώροι και ιδιαίτερα αυτοί που συμμετέχουν στο φυσικό περιβάλλον μιας πόλης συσχετίζονται, κατά γενικό κανόνα, με την ποιότητα ζωής στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, σαν μια απόρροια του τρόπου ζωής και της κοινωνίας που παράγει τις δραστηριότητες και τους χώρους. Η έρευνα πεδίου τεκμηριώνει ότι για την Αθήνα η χρήση των χώρων αυτών είναι μέρος του τρόπου ζωής για ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων της πόλης. Οι φυσικοί χώροι της Αθήνας -παραλιακοί ανοιχτοί χώροι, πάρκα, λόφοι, αλσήλια, κ.τλ.- χρησιμοποιούνται από ένα ευρύ κοινό, με ευρύ φάσμα κοινωνικο-δημογραφικών χαρακτηριστικών. Η χρήση των φυσικών χώρων συμμετέχοντας στον τρόπο ζωής των Αθηναίων, με τρόπο ενδεικτικό για την ποιότητα ζωής τους, ανάγεται σε ένα διαχρονικό «πεδίο» αναπαραγωγής κοινωνικών, πολιτισμικών και ιστορικών προτύπων των κατοίκων του «τόπου» όπως μπορεί να εννοηθεί ο τόπος της πόλης της Αθήνας.

Τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα της όλης έρευνας έδειξαν ότι το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, η παρουσία παιδιών και η ηλικία τους, η κύρια απασχόληση, το επίπεδο εκπαίδευσης, το περιεχόμενο και ο τόπος εργασίας, ο τόπος καταγωγής και κατοικίας, το πρόγραμμα και οι συνήθειες στην καθημερινότητα ρυθμίζουν τις σχέσεις του ατόμου με τους φυσικούς χώρους της πόλης. Οι ανάγκες γίνονται αισθητές σε όλες τις κοινωνικο-δημογραφικές ομάδες του πληθυσμού της πόλης και συσχετίζονται με τα επιμέρους θέματα που εξετάστηκαν: η απόσταση του τόπου κατοικίας και του τόπου εργασίας από το χώρο, οι διαδρομές που συνδέονται με την προσωπική ζωή ή την κύρια ασχολία του ατόμου, τα μέσα κυκλοφορίας και προσέλευσης στους χώρους αυτούς, η συχνότητα χρήσης, ο λόγος χρήσης, ο βαθμός

ποικιλότητας των δραστηριοτήτων, η διάρκεια επίσκεψης, η συνοδεία ή η μη συνοδεία για την επίσκεψη στο χώρο, οι λόγοι άνεσης ή μη άνεσης στο χώρο, η αντίληψη και η προσωπική κρίση για τον συγκεκριμένο χώρο αλλά και όλων των φυσικών χώρων της πόλης της Αθήνας, το περπάτημα ως μια βασική φυσική λειτουργία του ανθρώπου και, τέλος, η χρήση του ελεύθερου χρόνου και η κατανομή του ημερήσιου χρόνου στις βασικές λειτουργίες της φυσιολογίας και της κοινωνικότητας του ανθρώπου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anderson, Stanford ed., 1986, *On Streets*, Cambridge Massachusetts: The MIT Press
- Antos Mark, Ehmke, Glenn, Tzaros, Christopher, Weston, Michael, 2007, “Unauthorised human use of an urban coastal wetland sanctuary: Current and future patterns”, in *Landscape and Urban Planning*, 80: 173-183, Elsevier
- Avdelidi, Kalisteni, 2008, “Use of natural spaces in Athens –some research results” in *Urban Green Spaces – A Key for Sustainable cities*, Conference Reader: 155-158, International Conference, Sofia April 17-18, 2008
- Αβδελίδη Καλλισθένη, 2007, *Χρήση Φυσικών Χώρων Αθήνας –ένας δείκτης ποιότητας ζωής των κατοίκων της πόλης*, Έκθεση Αποτελεσμάτων στο πλαίσιο του προγράμματος Αριστείας, Αθήνα: Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας
- Avdelidi, Kalisteni, 2004, “Social considerations at the Design of Open Spaces” in *Designing Open Spaces in the Urban Environment: a Bioclimatic Approach*, 42-46, 50, Nikolopoulou M. ed., CRES, 2004
- Basham, Richard, 1978, *Urban Anthropology. The Cross-Cultural Study of Complex Societies*, California: Mayfield Publishing Company
- Benevolo, Leonardo, 2006, *Storia della città, vol.I, II, III, IV*, Bari-Roma: Editori Laterza

- Boix Mansilia, Veronica, Gardner, Howard, 2003, "Assessing Interdisciplinary Work at the Frontier. An empirical exploitation of 'symptoms of quality'", www.interdisciplines.org
- Calvo-Inglesias, Silvia, Crecente-Maseda, Rafael, Fra-Paleo, Urbano, 2006, "Exploring farmer's knowledge as a source of information on past and present cultural landscapes. A case study from NW Spain", in *Landscape and Urban Planning*, 78:334-343, Elsevier: Science Direct
- Chalfen, Richard, 2005, "Looking at Japanese society: Hashiguchi George as visual sociologist", in *Visual Studies*, 20(2): 140-158, International Visual Sociology Association
- Clifton, Kelly, Livi Smith, Andrea, Rodriguez Daniel, 2007, "The development and testing of an audit for the pedestrian environment" in *Landscape and Urban Planning*, 80: 95-110, Elsevier: Science Direct
- Δρεττάκης, Μανόλης, 2005, «Η μέση ηλικία και το επίπεδο εκπαίδευσης Ελλήνων και μεταναστών κατά υπηκοότητα του 2001», εις *Η κυριακάτικη Αυγή*, 13/2/2005:31
- ΕΚΚΕ-ΕΣΥΕ-1995, 2006, *Πανόραμα απογραφικών δεδομένων 1991, 2001. Εφαρμογή βάσης δεδομένων και χαρτογραφίας*, Αθήνα: ΙΑΑΚ/ΕΚΚΕ
- Goertzel, Ben, 2004, "Recognition of Visual Invariants using Evolutionary and Inferential Pattern Mining on Spatiotemporal Data", www.goertzel.org/dynapsyc: 1-4
- Goodin, Robert, Rice, James Mahmud, Bittman, Michael, Saunders, Peter, 2005, "The Time-Pressure Illusion: Discretionary Time Vs. Free Time", in *Social Indicators Research*, 73:43-70, Springer
- Irby, Merita, Tolman, Joel, 2002, *Rethinking Leisure Time: Expanding Opportunities for Young People and Communities*, The Forum for Youth Investment: moving ideas to impact, Washington:
- Karasov, Deborah and Waryan Steve eds., 1996, *The Once and Future Park*, New York: Princeton Architectural Press-Walker Art Center
- Kaupert, J. A., 1882, *Karten von Attika 1: 25000*, Berlin: Geographische Verlag Dietrich Reimer

- Καυταντζόγλου Ρωξάνη, συμμετοχή Καμούτση Φραϊή, 2001, *Στη σκιά του ιερού βράχου. Τόπος και μνήμη στα Αναφιώτικα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα-ΕΚΚΕ.
- Κοβάνη Ελένη, Αβδελίδη Καλλισθένη, 2002, *Λιμνών αποξηράνσεις*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Lesnard, Laurent, 2004, « Schedules as sequences : a new method to analyze the use of time based on collective rhythm with an application to the work arrangements of French dual-earners couples » in *electronic International Journal of Time Use Research*, Vol.1, No 1: 60-84.
- Μαλούτας, Θωμάς (επιμ.), 2000, *Κοινωνικός και Οικονομικός Άλτας της Ελλάδας, 1.Οι Πόλεις*, Αθήνα Βόλος: ΕΚΚΕ-EFA-Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Mathieu, Nicole, 1999, « Repenser la nature dans la ville : un enjeu pour la géographie », <http://fig-st-die.education.fr/actes/actes99/natureville/article.htm>.
- Moudon-Vernez, Anne ed., 1991, *Public Streets for Public Use*, New York: Columbia University Press Morningside Edition.
- Moughtin, Cliff, 1999, *Urban Design: Street and Square*, Oxford: Architectural Press.
- Nikolopoulou, Marialena ed., 2004, *Designing Open Spaces in the Urban Environment: a Bioclimatic Approach*, CRES-Rediscovering the Urban Realm and Open Spaces.
- Ντούρος, Γιώργος, 2001, “Αστικό-περιαστικό πράσινο”, Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων, 14/4/2001, www.asda.gr/elhoroi/ntouros.htm.
- Parkes, Alison, Kearns, Ade, Atkinson, Rowland, 2002, “What Makes People Dissatisfied with their Neighbourhoods?”, in *Urban Studies*, Vol.39, No.13: 2413-2438, December, Taylor&Francis Group: Cartax Publishing
- RUROS, 2001, Background work, E.C.: CRES.
- RUROS, 2004, Final Project Report, E.C.: CRES.

- Southall, Aidan ed., 1973, *Urban Anthropology. Cross-Cultural Studies of Urbanization*, New York London Toronto: Oxford University Press.
- Sivignon, Michel &(eds.), 2003, *Atlas de la Grèce*, Paris: CNRS-Libergéo-La Documentation Française.
- Thompson Catharine Ward, Aspinall, Peter, Bell, Simon, Findlay, Catherine, Wherrett Joanna, Travlou Penny, 2004, “ Open Space and Social Inclusion: Local Woodland Use in Central Scotland”, Edinburgh: Forestry Commission, pp.1-10.
- URGE-Team (Corporate Authors), 2004, *Making Greener Cities – A Practical Guide*, UFZ Centre for Environmental Research Leipzig-Halle.
- Wiborg, Agnete, 2004, “Place, Nature and Migration: Students’ Attachment to their Rural Home Places”, in *Sociological Ruralis*, Vol.44, Number 4: 415-432, October, European Society for Rural Sociology, Oxford: Blackwell Publishing.